

BORBENA DEJSTVA BRIGADE U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Južno od Save neprijatelj je bio primoran da se povlači na cijelom frontu. Pod pritiskom naših snaga,⁸²³ on je noću između 2. i 3. aprila napustio Bijeljину i počeo da se povlači preko Brezovog Polja ka Brčkom.

Naše jedinice imaju punu inicijativu. To je trenutak da jedinice Druge armije, radi sadejstva s operativnom grupom Prve armije, preduzmu opšti napad na sektoru Srnice kako bi presjekle saobraćajnicu Gračanica — Srnice — Brčko i ovladala linijom Prošeka — Skakava — Bijela.⁸²⁴

U skladu pregrupisavanja naših snaga ka dolini Bosne, Dvadeset osma divizija je 4. 4. 1945. povučena u armijsku rezervu⁸²⁵ u širi rejon Tuzle, i tu je preformirana, prema novoj formaciji, u streljačku diviziju. „Čim stigne njena smjena za vašu 21. udarnu brigadu, istu uputite u Tuzlu, gdje će dobiti naređenje za dalji rad", kaže se u depeši štaba Druge armije.⁸²⁶

⁸²³ Odnosi se na 2. 5. i 17. diviziju 1. armije operativna divizija koja je formirana 29. 3. 1945. Njen zadatak je bio da dejstvuje na prostoru Bijeljina — Brezovo Polje — Brčko — Bosanski Samac, forsira rijeku Savu i stvori uslove za udar u bok neprijateljskim snagama na Sremskom frontu. Te su jedinice oslobodile Brčko noću između 7. i 8. aprila 1945. Noću između 2. i 3. aprila 1945. oslobodjena je Bijeljina. Arhiv VII, sig. br. 1—5, k. 256.

⁸²⁴ Zapovijest štaba 2. armije od 4. 4. 1945. potčinjenim jedinicama za proboj na pravcu Srnica — Gračanica. Zbornik, tom XI, knj. 2, dok. 38, str. 137.

⁸²⁵ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, Beograd, 1965, str. 572.

⁸²⁶ Depeša 2. armije od 3. 4. 1945, knjiga depeša 28. divizije. Arhiv VII, sig. br. 5—6/4, k. 1125.

PREFORMIRANJE BRIGADE

Prvog aprila Dvadeset prva brigada je smijenila Dvadeset petu brigadu kod Koraja a 3. i 4. je njene položaje preuzela Dvadeset prva srpska brigada. Sutradan u devet časova Dvadeset prva brigada kreće cestom Pukiš — Lopare — Tuzla i u 20 časova stiže sjeverno od Tuzle, u sela Hadžiće i Dolove, gdje je zanoćila. Istoga dana se izdvojio iz Dvadeset pete brodske brigade Prvi bataljon i zanoćio istočno od Tuzle, u selu Siminom Hanu, a sutradan je ušao u sastav brigade.

Tog jutra, 5. 4. 1945, rano se ustalo kuvari spremaju doručak, a svi ostali dali su se na posao da bi što bolje sredili opremu, odjeću i naoružanje. Komandiri četa i komandanti bataljona kontrolišu stroj i vrše smotre. Tovare se konji, komore bataljona i brigade.

Brigada u marševskom poretku prolazi kroz Tuzlu. Mnogo je na ulici svijeta, proljetnog cvijeća na svakom koraku. Pozdrav nadesno: pozdravlja se štab armije sa generalom-potpukovnikom Kočom Ćopovićem na čelu.

Brigada stiže u Zivinice u 16. časova. Iste večeri je sastanak sa štabovima bataljona i četa. Dogovoreno je šta će se raditi sljedećih šest dana, koliko će brigada biti na tom prostoru. Štab Druge armije je zakazao prvomajsko takmičenje u svim divizijama.

Niko ne pominje odmor. Radi se danonoćno, da se u maju većma iskoristi vrijeme za obuku i idejno-politički rad. U četama se izvode taktička obuka i strojeva obuka, a najviše se pažnje poklanja obučavanju u rukovođenju naoružanjem, jer je cijela brigada primila ruske protivtenkovske puške i ručne bombe. Održavaju se četne i bataljonske konferencije, a partijski i skojevski sastanci — uveče, kada se ostali borci odmaraju.

Da bi se provjerilo koliko su borci naučili iz taktičke obuke, a i dejstvo novoprimitljenog naoružanja, 10. 4. 1945. je bila taktička vježba na kojoj se Treći bataljon, na koti 234 i na kosama oko nje, branio. Data mu je noćna uzbuna u dva časa.

Veliku radost u svim bataljonima donijela je vijest da je brigada odlikovana Ordenom narodnog oslobođenja.⁸²⁷

⁸²⁷ Odluka broj 168 od 13. 3. 1945. u Beogradu Predsjedništva AVNOJ-a. Zbornik, tom II, knj. 1, str. 624.

Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja ga je, na prijedlog vrhovnog komandanta maršala Josipa Broza Tita, dodijelilo brigadi za zasluge u oslobođenju naroda. Borci i starješine su primili to priznanje kao podsticaj da istraju u predstojećim borbama za konačno oslobođenje domovine i kao veliko društveno priznanje.

Noć je vedra i hladna, Borci se naglo bude. Bunovni, stresaju se od zime. Za jedan čas stiglo se na položaj i odmah poče ukopavanje, najprije za klečeći, a zatim i za stojeći stav. Bataljon se do svanuća ukopao. Kad se izjutra diže magla, ispred položaja se ukazala lijepa sprečanska polja, a iza leđa, u magli, nazire se opjevana Konjuh-planina.

U devet časova poče napad. Prvi bataljon kreće u tri kolone, sa sjevera i zapada, a Drugi sa istoka, po lijevom krilu. Pokušaće da se zabaci braniocu iza leđa. Četa automatičara i izviđačka četa imaju posebne zadatke. Puca se bojevom municijom, jer nema manevarske. Čuju se i puškomitralješki rafali, kao u pravoj borbi, ali meci nekako „miroljubivo“ zuje vazduhom. Nikome nisu namijenjeni, tek da „daju manevrima sliku pravog rata“.⁸²⁸ Greške se ispravljaju na licu mjesta. Disciplinu vatre obje strane poštuju, i samo zahvaljujući odgovornosti boraca niko u toj „borbi“ za osvajanje kote 234 nije povrijeđen.⁸²⁹

Jedinice brigade su iskoristile ono malo slobodnog vremena da pomognu narodu u obradi zemlje i proljetnoj sjetvi. U takmičenju su se predviđali posebni poeni za pomoć narodu, pa su se borci kad god bi mogli laćali ašova, motika, vila, plugova i kola, a naši tovarni konji oguljenih leđa upregnuti su u kola da se izvozi gnojivo ili građevinski materijal. Sada vuku plugove, drljače i prevoze građevinski materijal. S konjima je dato 115 dana radnih oranja. Obrađen je 21 hektar i 65 ari zemlje, izveženo oko 100 kola gnojiva na njive, preštijano je oko 15 ari bašta, radna četa i diverzantski vod su popravili most preko Srepče i jedan manji na Oskovi. Popravljeno je 70 nužnika po selima. Pojačano se radi na opismenjavanju nepismenih, kojih je u brigadi 149. Uče se recitacije, spremaju igrokazi i skečevi. Dato je šest priredbi i održano

⁸²⁸ Operativni izvještaj za april 1945. godine od 31. 4. 1945. godine. Arhiv VII, sig. br. 10—2, k. 1139.

⁸²⁶ Reportažu je napisao Stjepan Krčmar Časni, ratni dopisnik 28. udarne divizije, za list „Naš Papuk“.

pet predavanja po obližnjim selima. Pri odlasku brigade, sutradan, 11. 4, došao je cio narodnooslobodilački odbor da se u ime naroda i narodne vlasti oprosti i da zahvali brigadi. „Divimo se ponašanju vaših vojnika i zahvaljujemo na ukazanoj pomoći, sretan vam put i želimo uspjeh u borbi protiv neprijatelja" — govorili su.⁸³⁰

Brigada je preformirana u trojnu formaciju. Treći bataljon je rasformiran, popunjeni su drugi bataljoni i formirane nove jedinice. Četvrti bataljon je preimenovan.

U brigadi se završio vojno-politički tečaj za vodnike i političke delegate. Pohađala su ga 22 borca. Trajao je 15 dana. Svaka streljačka četa ima po jedan vod automatičara, a u bataljonu je obrazovana mitraljeska četa sa devet mitraljeza, minobacačka četa sa devet cijevi, vod protivtenkovskih pušaka sa devet protivtenkovskih pušaka. Brigada ima izviđačku četvu, četvu automatičara, četvu za vezu, sanitetsku četvu, diverzantski, zaštitni i pozadinski vod.

U sastavu divizije je i novoformirana Treća artiljerijska brigada sa četiri artiljerijska diviziona: dva divizion ZIS 76 mm po 12 topova, haubički divizion od 122 mm i divizion minobacača do 122 mm. To je bio nov kvalitet naše divizije. Jedinice su dobile jaku artiljerijsku podršku. Povećavala se vatrena moć brigade.

Komandu brigade su, poslije reorganizacije i preformacije, činili: komandant Blaž Majstorović Šubara, komesar Branko Kobali, zamjenik komandanta Đuro Buban,⁸³¹ zamjenik komesara Ante Adamović, načelnik štaba Franc Nedoh, pomoćnik komandanta za pozadinu Norbert Butković.

Komandant Prvog bataljona je Simo Đermanović, komesar Milutin Zec, zamjenik komesara Branko Rusić, a operativni oficir Nikola Polimanac. Komandant Drugog bataljona je Nikola Bogojević, komesar Jure Devčić, zamjenik komesara Ivan Uzur, operativni oficir Jovo Kovačević.⁸³² Komandant Trećeg bataljona je Nikola Mandić, komesar Boško Devetak,⁸³³ zamjenik komesara Zvonko Petrović, operativni oficir Milan Mutavdžić.

-So Zapisano je u listu „Naš Papuk", pod naslovom „Tri dana u Dvadeset i prvoj", Stjepan Krčmar Časni i tabelarni pregled rezultata u takmičenju. Arhiv VII, sig. br. 12a, I, k. 66.

⁸³¹ Umro u Osijeku kao potpukovnik u penziji 1945. godine.

⁸³² Umro u Podravskoj Slatini kao potpukovnik u penziji 1977. godine.

⁸³³ Umro u Novom Beogradu 1976. kao pukovnik u penziji.

Dvanaestog aprila 1945. godine počeo je proboj Srem-skog fronta, opšta ofanziva Jugoslovenske armije za ko-načno oslobođenje zemlje.

I jedinice južno od Save prelaze u ofanzivna dejstva. Njemačke divizije i njemački satelit povlače se iz šireg područja Sarajeva dolinom Bosne, i to užurbano i orga-nizovano, ali sa dosta teškoća, a naše glavne snage su se usmjerile u dolinu Bosne. Zadatak je Dvadeset osme udarne divizije da ovlada neprijateljskim mostobranom kod Doboja, pređe rijeku Bosnu i u sadejstvu sa 35. i 45. divizije oslobodi Doboju, a i da omogućiti dalje izvođenje ofanzivnih operacija na zapad, desnom obalom Save. Pos-lije uporne borbe koja je trajala dva dana i dvije noći, 16. i 17. 5. 1945. naše jedinice su zauzele Doboju.

Još dok se Dvadeset prva brigada vraćala sa taktičke obuke, 10. 5. 1945, stiglo joj je naređenje iz štaba Druge armije da se što prije prebaci, vozom i kamionima, a neke jedinice i pješke, u područje Zvornika. Zadatak joj je da čisti taj kraj od četnika i zelenokadrovaca koji ugro-žavaju pozadinske ustanove i ometaju održavanje veze između fronta i pozadine, dotur borbenih potreba i eva-kuaciju ranjenika.

Stab brigade je izdao zapovijest⁸³⁴ u kojoj se kaže da su četnici i zelenokadrovci zaposjeli i ugrožavaju sao-bračajnice Zvornik — Donje Piliće — Visoka glava — Lokanj. Brigada je dobila zadatak da u sadejstvu sa bri-gadom KNOJ-a⁸³⁵ uništi te neprijatelje i oslobodi saobra-čajnice.

Iz Zivinica se brigada prebacila u Tuzlu vozom, a odatle kamionima po ešelonima. Prvi se u Zvornik pre-bacuje Prvi bataljon. Na kamionima su po dva puškomi-traljeza, spremna za dejstvo ako pripućaju četnici. Sus-rećemo kolone kamiona kojima se prevozi materijal na front. Vozači se pozdravljaju.

Marš je prošao bez većih teškoća. Treći bataljon osta-je u Memićima. Čim je stigao Prvi bataljon u Zvornik, kapetan Đermanović u razgovoru sa štabom brigade reče:

⁸³⁴ Zapovijest štaba 21. udarne brigade od 11. 4. 1945. potčinje-nim jedinicama za pokret i uništenje četničkih i zelenaških grupa. Arhiv VII. sig. br. 1—I, k. 1139.

⁸³⁵ Brigada Korpusa narodne odbrane Jugoslavije, vidi objaš-njenje 820.

„Ovako se može. Borci su odmorni, sposobni da se tuku ako zatreba." Bataljoni su zanoćili u Zvorniku i tu se odmorili za predstojeće zadatke.

Da bi iznenadila neprijatelja, brigada je 12. 5. 1945. u jedan po ponoći na nogama. Prvi bataljon je krenuo u dva, a Treći sat kasnije. Jedna četa Drugog bataljona će pretresti priobalje Drine, a ostatak bataljona će biti u brigadnoj rezervi sa prištapskim dijelovima i krenuće ka Kozluku.

U 8.30 su se sudarili Treći bataljon i dijelovi Prvog sa četnicima kod sela Vitinica, Suve Bukve i u području sela Kiseljaka. Četnici sa povoljnih položaja (mjestimično su upokani) žilavo se brane. Poslije dejstva minobacača i mitraljeza čete su krenule na juriš i razbile jaku četničku formaciju. (Ona je tri puta izvodila protivnapade na naše jedinice.) Četnici su se povukli preko Suve Bukve, na pravcu čete. Procijenjeno je da je izbačeno iz stroja oko 50 četnika. Iz Trećeg bataljona poginuli su desetar Velizar Dimitrijević i dva borca, a ranjeni obavještajni oficir bataljona Đuro Busarić i dva borca. Nestala je i patrola od tri borca.⁸³⁶ U jurišu na četnike istakli su se komandir čete poručnik Jovan Radivojević Jole, Stanislav Kur-nir, desetari Anton Gurribar i Aleksandar Jelić, puško-mitraljezac Vidosav Čirković i borac Radivoje Jokić.

Kada je Drugi bataljon stigao u Kozluk naišao je na mučan prizor: gorjelo je oko 20 kuća koje su, te noći, zapalili četnici opljačkavši muslimanski živalj.⁸³⁷

Sutradan je brigada prokrstarila širim područjem oko saobraćajnice Zvornik — Janja, sela Čelopek i Branjeva, a Treći se smjestio u pravoslavni Skočić i odatle pretresa okolinu. Sve naše jedinice su dobile spisak četničkih kuća u kojima su se skrivali ili se u njima kriju odbjegli četnici. Spiskove su načinili organi narodne vlasti i komandni mjesta u Zvorniku. Izviđačka četa je vodila borbu sa grupom četnika podrinjske brigade Bore Milića (oko 60 četnika). Izviđačka četa je osmatrala teren prema Teo-

⁸³⁶ Operativni izvještaj 3. bataljona od 14. 5. 1945. godine štabu 21. brigade o borbi sa četnicima. Arhiv VII, sig. br. 14—7, k. 1139.

⁸³⁷ Izjava Alije Spahića i Sulje Bahanovića, zapisao ratni dopisnik 2. bataljona u listu „Naš Papuk" br. 5. od aprila 1945. Četnici podrinjske četničke brigade zapalili Kozluk, komandanta Milana Đokića rodom iz Odžačana, ostavili su preteća pisma Bahamoviću da pripremi 300.000 kuna i 20.000 metaka inače će mu čeljad pobiti a imanje zapaliti. Arhiv VII, sig. br. 32—8, k. 64.

caku i Rastešnici, a do borbe je došlo kod Oštrog vrha, kote 687 i selo Rastošnice. Poslije tri juriša četnici su se povukli ka trigonometru 655, prema Ravnom Zavidu. Ubijena su tri i ranjeno sedam četnika. Puškomitraljezac Luka Odžić je smijelim dejstvom nanio četnicima velike gubitke.

Cio dan su pretresani teren i sela. Uhvaćena su četiri zelenokadrovca i zaplijenjeno pet pušaka i 500 metaka. Uveče je bilo savjetovanje s komandama četa.

Jedinice koje nisu u potjeri za četnicima ne izvođe nastavu. Ekonom čete se nehotice ranio iz lovačke puške. Drugi bataljon je na području Rastošnice vodio borbu s četnicima 2. bataljona 4. majevačke brigade (oko 150 njih). On je silovito udario i već u prvom naletu razbio četnike. Komandiri vodova i desetari su sada prekaljeni ratnici i vješto i smjelo vode svoje jedinice u gonjenju četnika. I tu su se mnogi istakli: vodnici Milan Crnković i Savo Vasić, desetari Miloje Jovanović, Ivan Ranek i Ratko Đokić, puškomitralješci Ratko Dugalić, Stevo Miletić i Cvjetko Petrović i nišandžija na minobacaču Ivan Sejnić.⁸³⁸ Ranjen je vodnik Marko Tedorović.

Dobijeni su podaci da je u rejonu Visoke glave,⁸³⁹ trigonometar 644, Crnog vrha, kote 532 zalogoravalo oko 300 četnika. Stab brigade je odlučio da se napadnu koncentrično.⁸⁴⁰ Bataljonima je naređeno da se rasporede u manje kolone i vrši rutinski pretres, ali da se ne približavaju toj grupaciji. U 11 časova je izveden snažan napad na tu teritoriju, sa svih strana. Očekivalo se da će biti jedna od najznačajnijih akcija brigade u tom kraju, ali četnici su pratili naše kretanje i preko svojih saradnika saznali da se približavamo. Prozreli su namjere brigade, iskoristili neki međuprostor i povukli se, a brigada je udarila u prazno.

Još se brigada nije bila ni vratila u svoje baze kad joj je stigla depeša da odmah krene u sastav svoje Dvadeset osme udarne divizije.⁸⁴¹ Time ona završava borbena dejstva u istočnoj Bosni, koja je započela u novembru 1944. godine. U potpunosti je izvršila postavljene zadatke, tj.

⁸³⁸ Operativni izvještaj štaba 2. bataljona od 17. 4. 1945. Vojnoistorijski institut, sig. br. 6—6, k. 1139.

⁸³⁹ Zapovijest štaba 21. brigade od 19. 4. 1945. Arhiv VII, sig. br. 3—1—1139.

⁸⁴⁰ VJJ pr. br. 16—63/1, k. 1139.

⁸⁴¹ Knjiga depeša 28. divizije. Arhiv VII, sig. br. 5—9/, k. 1125.

razbila je i paralisala četničke akcije na naše saobraćajnice.

U aprilu je poginulo 53 četnika, zarobljeno 17 i nepoznat broj ih je ranjeno. Poginula su četiri, ranjeno 27 i nestala tri borca iz brigade.⁸⁴²

USILJENI MARŠ OD DRINE DO KOSTAJNICE

(24. 4. do 3. 5. 1945.)

Sutradan prije podne brigada se pripremala za svoj dugi usiljeni marš sličan onome kada je od Kalnika krenula u središnju Bosnu. Marš je počeo u 14 časova iz Kozluka, a stiglo se u Zvornik u 19 Treći bataljon je savladao nešto duži put, jer je krenuo iz sela Tabanovaca.

Iz zborničkog kraja Dvadeset prva brigada je 21. 4. krenula na prvu etapu marša, do Tuzle (54 kilometra), gdje je prenoćila. Sutradan će se odmoriti i primiti, dok nije uslijedila formacija, rusko naoružanje i municija (300 pušaka, 200 automata, 14 protivtenkovskih pušaka, šest minobacača, dva teška mitraljeza „maksim“, 300 ručnih bombi, 13.014 puščanih metaka i 19.040 metaka za automobile.

U brigadi vlada neopisivo veselje, a i u Tuzli, jer svakog časa stižu vijesti sa fronta o napredovanju naših jedinica u gonjenju neprijatelja i o oslobađanju gradova. Upravo je javljeno da je naša divizija prešla Vrbas i da napada na Bosansku i Staru Gradišku,⁸⁴³ u kojoj su zloglasna Glavnjača i ustaški logor. U njima su na najzverskiji način poubijane hiljade majki, djece i staraca, pa i najbližih, mnogim borcima Dvadeset prve brigade. Sloboda je na pragu i zato borci sve teškoće na maršu, iako su pod punom spremom, uz pjesmu lako savlađuju.

Tako s pjesmom, brigada se uputila prema željezničkoj stanici. Tu se ukrčala u voz, da bi u Gračanicu stigla u 18. časova. Uveče je izdata zapovijest da krene prema Doboju.⁸⁴⁴ Za komandanta kolone je određen operativni

⁸⁴² Operativni izvještaj štaba 21. brigade za april 1945. Vojnoistorijski institut, sig. br. 10—2, k. 1139.

⁸⁴³ Nail Redžić: 25. brodska brigada, VIZ, Beograd, 1976, str. 252—260.

⁸⁴⁴ Naređenje štaba 21. brigade od 23. 4. 1945. jedinicama za marš Dboj —• Derventa — Bosanski Kobaš. Arhiv VII, sig. br. 4—1, k. 1139.

oficir Trećeg bataljona poručnik Milan Mutavdžić. Naređeno je da brigada spremi svoju opremu, da se sve komore objedine u jedan ešelon i da se kroz Doboju, koji nam je bio dobro poznat, a posebno borcima koji su do 9. 9. 1944. bili domobranci, da bi tada prešli na stranu NOV i sada su stari i prekaljeni borci, prođe u svečanoj povorci. Narod je na veličanstven način dočekaio brigadu: sa cvijećem, kličući oslobodiocima i slobodi, veseleći se.

Brigada je komandi grada, čiji je komandant Osman Maglajlić,⁸⁴⁵ predala svu suvišnu opremu koja opterećuje njenu marševsku koolnu. Zanočila je u selima Civčijama i Velikoj Bukovici.

Četvrta etapa marša je Doboju — Derventa. Pokret je počeo poslije doručka. Kada je brigada stigla u sela ispred Dervente zastala je radi odmora i da bi što svečanije prošla kroz Derventu. Dvadeset petog aprila u 15 časova stigla je na odredište po slijedećem rasporedu se razmjestila: Prvi bataljon u Ljublanicu, Drugi sa štabom brigade u Dažnicu, a Treći u Počivaljku.

Održano je savjetovanje s komandama bataljona da bi se sabrala iskustva i ukazalo na nedostatke kojih je bilo u toku marša. Borci su do mraka čistili oružje i dotjeravali opremu. Već se primjećuje kod njih opuštanje, pa su se, zbog neopreznosti, trojica nehotice ranila.

U slijedećoj etapi marša, u prolasku kroz Derventu, ponovio se prizor iz Doboja: iako je brigada prolazila kroz gradić izjutra, oko osam časova, narod je masovno pozdravio. Nastavila je marš preko Bijelog brda i Bosanskog Dubočca, a oko 17 časova je stigla u Bosanski Kobaš.

Dok se kolona približavala Kobašu, borci Slavonci ustalasali su se osjetivši blizinu zavičaja: zaorila se pjesma, stvorilo se raspoloženje kao da se ide u Slavoniju.

Osvanuo je sunčan, pravi proljetni dan. Nikada nisimo bili bliže Slavoniji za posljednjih 10 mjeseci, otkako je brigada prešla u Bosnu. Tu je Sava, a preko Slavonija. Vide se obrisi Slavanskog Broda, Dilja i Požeške gore.

Neki silaze na obalu Save, a izgleda stravično jer po njoj plivaju leševi. Promiču ljudi izmrcvareni, izbodeni noževima, ruku vezanih žicom na leđa, odrezanih udova,

⁸⁴⁵ Osman Maglajlić je od dana formiranja brigade prešao s njom cijeli borbeni put. Postao je i komesar 1. bataljona, ali je na molbu rukovodstva Bosne ostao u Bosni. Teška srca se rastao sa brigadom i svojim ratnim drugovima.

bez glava. To su ustaška zlodjela počinjena u Jasenovcu i Staroj Gradiški.

Cio dan se borci pripremaju za sljedeće zadatke. Put je dug a i borcima treba prenijeti vijesti o važnim događajima. Za veče je spremljena priredba. Govoriće i komandant brigade.

Na mitingu su samo žene, nema ljudi. Otjerale su ih ustaše. Sve su u crnini. Ne zna se šta je s ljudima. O, ustaše, sve vam proketo bilo — leleče starija žena.

Mnogi borci su bili na mitingu, ali se otišlo ranije na spavanje jer se sutradan rano kreće na marš. Svi su polijegali s mislima da idu u toliko željenu Slavoniju. Neki nisu mogli dugo da zaspe misleći na svoje, o kojima dugo ništa nisu čuli. Evo kako je to raspoloženje tada opisao ratni dopisnik Dvadeset osme divizije Časni:⁸⁴⁶

„Slavonijo, zemljo štrudla sa sirom i kajmakom. Zemljo bijelog kruha i besplatne rakije, kako smo te se zaželjeli u gladnoj, ratom opustošenoj Bosni, i skorjele, tvrde proje. Bili smo svugdje, doživjeli i vidjeli svašta. Gladovali smo i veselili se svakom parčetu tvrde i bajate proje, divljoj krušci i jabuci, ma koliko kisele i opore bile. Derali smo prste i odjeću berući drenjine i gloginje.

Divili smo se vitkim minaretima, nerazumljivim glasovima mujezina, čudili se ženama u dimijama i feredžama, kućama bez sela i selima bez kuća. Smijali smo se svinjama koje nose jaram oko vrata, vezane lancem za drveće, i ljutili na podlost sa mržnjom, na podlost i drskost četnika koji su iz busije ubijali naše drugove — tvoje sinove, mučki, s leđa. Gonili smo ih kao narodne izrode, a oni su, i ime boga i kralja i otadžbine, napadali naše male kolone, pojedine borce, nemoćne ranjenike i njihove bolnice...

... Ali kuda, kuda mi to idemo. Prema Vrbasu ispod lijepe i pitome Motajice. Alai ti vjera, alai ti veselje, zbogom Slavonijo, zbogom žganjci s maslom i kajmakom!"

Od Kobaša, preko Srbca, Vrbaka i Lijeve - Polja brigada je stigla u Novu Topolu. Tu je i prenoćila. To je bila najteža etapa, jer je kiša lila kao iz kabla. Odatle nastavlja pravcem Nova Topola — Berek — Bukovac, a cilj je Orahovo, gdje še se odmoriti i predaniti. Ide se dobrim putem, sjevernim i pitomim obroncima Prosare.

⁸⁴⁶ Autor je sačuvao rukopis Stjepana Krčmara Časnog objavljenog u listu „Naš Papuk" maja 1945. godine.

Pošto se odmorila i predanila, sutradan, 31. 4. 1945. nastavlja ka Knešpolju. Odmor je bio u selima Mirkovcu i Kneževom Polju, gdje se srdačno susrela s narodom Kozare i junačke Krajine. Tu je, s junačkim življem tih krajeva, proslavila međunarodni praznik rada Prvi maj.^{8,7} Drugog maja je dobila naređenje da krene pravcem Begovo Polje — Bačvani, ka Uni, koju treba, da pređe kod Slabinja radi daljeg gonjenja neprijatelja.

•

Nezaboravni su bili susreti boraca s narodom proslavljene Krajine, Kozare i Prosare. Još nam u glavama tutnje topovi iz 1942. godine, kao da su okupator i domaći izdajnici preduzeli veliku ofanzivu protiv tog naroda, da unište NOP.

Taj narod je mnogo podnio, pretrpio. Ali on je slobodarski i s pjesmom dočekuje svoje oslobodioce. Duž puteva omladina, žene, djeca, gdje koji starac. Mlađih nema, jer su svi oni koji mogu nositi pušku u krajiškim brigadama. Gledamo zgarišta gdje su nekada bila kozaračka sela. Pustoš. Ipak, narod je sada veseo, niko nije tužan. Čim zastane kolona, razvije se kolo kozaračko, koje je slično slavonskom krivom kolu. Dobro se slažu borci iz Slavonije i djevojke Krajine u pjesmi i igri:

Oj, Kozaro, krvlju natopljena,
Svaka stopa biće osvećena.
Oj, djevojko, draga dušo moja. . .

Prolazimo prekopenim putevima i porušenim mostovima. Sada je to nešto popravljeno da bi naše kolone mogle brže napredovati. To je omladina Kozare radila, ponegdje zajedno sa borcima. Ovaj narod je uvijek bio sa svojom vojskom. Na sve strane grupice boraca i naroda, razgovaraju, svako želi da izmijeni poneku riječ. Opet pjesma:

To je nama naša borba dala,
da imamo Tita za maršala. . .

⁸⁴⁷ Operativni izvještaj 21. brigade od 31. 5. 1945. godine štabu 28. divizije o dejstvima brigade u aprilu 1945. godine. Vojnoistorijski institut, sig. br. 102, k. 1139.

Grupice djece trče pored kolone i traže od boraca olovke. Jedan mališan, možda mu je oko osam godina, ima na sebi malu, svima nama poznatu torbicu. Prilazi mu borac i pita ga: „Je l' ti, bato, čuvaš goveda?" „Ne." „Ideš li u školu?" „Ne." „A šta će ti onda torba?" „Donio sam malo kruha da dam partizanima." Čuje se pitanje: „Dругови, imate li olovku?". Jedan mali priča kako njih nekoliko u školi pišu jednom olovkom.

Tako nas je dočekala Kozara, majka partizanska: raširenih ruku, puna ljubavi, ne gledajući na svoju muku. To je naš narod. Starije žene prilaze mladim borcima da im poželevaju svaku sreću, do pobjede, da se vrate svojim majkama.

PRELAZAK UNE

Jedinice Druge armije nastupaju na cijelom frontu. Neprijatelj se povlači. Na pojedinim položajima se, istina, uporno brani da bi sa što manje gubitaka izvukao glavninu snaga u šire područje Zagreba.

Borbena dejstva u dolini Une izvodila su se prema zapovijesti štaba Druge armije⁸⁴⁸ od 25. 4. 1945. godine. Neprijateljske snage koje vode borbu ispred naših jedinica se ogorčeno brane. To su zaštitnice.⁸⁴⁹

Pred jedinicama Dvadeset osme udarne divizije je zadatak da pređu Unu, a zatim će goniti neprijatelja i zauzeti Petrinju, čime će se stvoriti oslonac za razvijanje ofanzivnih operacija ka Zagrebu. Taj pravac vodi duboko u pozadinu neprijatelju koji operiše u dolinama Kupe i Save i omogućava da se djestvuje na njegov bok i pozadinu, sjeverno od Save. Samim tim taj smjer ima velik operativni i manevarski značaj. Zato naše jedinice moraju da djestvuju snažno i odlučno ka desnoj obali Kupe, da zauzme Petrinju i nastave dejstva ka Zagrebu.

Do ulaska Dvadeset prve brigade u sastav Dvadeset osme divizije Sedamnaesta i Dvadeset peta brigada su se

Zbornik, tom XI, knj. 2, str. 352.

⁸⁴⁰ Radi se o dijelovima 373. legionarske ustaško-domobranske divizije, 4. hrvatske divizije, 677. i 1.023. ladersičen bataljona, dijelovima 10. i 12. ustaškog stajaćeg zdruge, 6. i 13. ustaške divizije, jer su se pravcem Dubica — Sunj — Sisak, dolinom Save izvlačile. Arhiv VII, sig. br. 3—1/44—44, k. 1342.

pet dana ogorčeno borile na položajima ispred Bosanske Kostajnice.⁸⁵⁰ — Um — trigonometar 383 — Aleginci k. 382 — Borojevići k. 320 — Oštra Glava — k. 300. Sedamnaesta brigada je uspjela da 1. maja zauzme Bosansku, a sutradan i Hrvatsku Kostajnicu.

U skladu s takvom operativnom situacijom, Dvadeset prva brigada kreće iz Knešpolja pravcem Čitluk — Slabinja — Bačvani i prelazi Unu istočno od Kostajnice. Svoj Drugi bataljon je uputila da što prije izbije preko visa Vinjenca, kote 202 i sela Selišta u rejonu sela Kosturića kako bi spriječila neprijatelja da se izvuče iz Hrvatske Kostajnice ka Sunji. On je razbio manju kolonu ustaša, a glavne neprijateljske snage su se povukle prije nego što je zauzeo položaje. Treći bataljon je razbio neprijateljsku grupu u selu Mračaju, a Prvi, po prelasku Une u rejon sela Ustoliče, upućen je na desno krilo, ka Dubici, da održava vezu sa Četrdeset petom divizijom. U tim sukobima su poginula 4 i ranjeno pet drugova. Poginuli su Radosav Jović, Stamenko Pantić, Zika Malović i Arsen Radovanović. Među ranjenima su bili vodnici Stanko Maričić, Zeir Dobrić i desetari Martin Vukavac i Savo Vasić.⁸⁵¹

Na liniji do koje je bila stigla brigada se osigurala i zanoćila da bi se okrijepila za sutrašnji napor. Četvrtog maja 1945. rano izjutra prikupila se u selu Graboštanima, na cesti Kostajnica — Sunja, a odakle je pošla u tri kolone, po bataljonima, ka Petrinji. U rejonu trigonometra 271 — Popići — Kupica — Medenjak — kota 201, odmarale su se dvije veće grupe Nijemaca, domobrana i ustaša, sa baterijom topova od 75 mm. To su bili dijelovi 10. i 12. ustaško-domobranske divizije. Moral im je bio opao, odmarali su se bez obezbijedenja, bili su nespremni za borbu.

Stab brigade je odlučio⁸⁵² da tu grupaciju napadne iz pokreta. Izdata su kratka naređenja bataljonima da neće pružiti jači otpor, da će se predati. Inače je teren na kom

⁸⁵⁰ U Bos. Kostajnici su bili tada bataljoni 104, njem. div. i dijelovi 12. ustaško-domobr. div. Arhiv VII, sig. br. 3—1/43, k. 134 A.

⁸⁵¹ Spisak boraca 21. brigade. Arhiv VII, sig. br. 16—64, k. 1139.

⁸⁵² Izvod iz operacijskog dnevnika 21. brigade poslatog štabu 28. divizije. Zbornik, tom XI, knj. 2, dok. 111, str. 569.

se odmarala neprijateljska grupa bio pogodan za manevar, djelimično pošumljen, ali i neprijatelju je pružao mogućnost da se brani, tim prije što je bio brojno jači od brigade.

Napad na tu brigadu počeo je oko 12 časova. Borba je trajala, čas jače, čas slabije, do sedamnaest. Neprijatelj je pretrpio dosta krupne gubitke, ali se nije predavao. Prostor je bio dosta velik da bi ga brigada mogla da opkolili. Ipak, njen napad je uspio. Poginulo je 112 i zarobljeno 123 neprijateljskih vojnika, koliko ih je ranjeno, nije poznato. Zaplijenjeno je 10 puškomitraljeza, 150 pušaka, 20 automata, 23 pištolja i velike količine drugog ratnog materijala. Iz brigade su ranjeni komesar čete Rade Radulović Brka, desetar Marijan Mađ i još tri borca.

Brigada je izvršila zadatak i olakšala brže nastupanje Dvadeset trećoj i Četrdeset petoj diviziji na pravcu Dubica — Sisak. Neprijatelj je procijenio da su njegove snage između rijeka Kupe i Save dovedene u kritičan položaj⁸⁵³ pa se počeo brzo povlačiti.

Moral naših boraca je visok i oni savlađuju svaki napor.

NAPAD NA PETRINJU

Na pravcu nastupanja brigade su uporišta Mesečina, Blinja i Petrinja. Kada su naišli naši batalojni neprijatelj se počeo brzo povlačiti ka Petrinji.

Brigade Dvadeset osme divizije su 5. 5. 1945. nastupale ka Petrinji. Oko 12 časova su prišle spoljnoj odbrambenoj liniji neprijateljevoj⁸⁵⁴ koji je Petrinju branio tako što je slabije snage postavio na ranije organizovane i utvrđene položaje na liniji: Češko selo — kota 159 — Generalovo brdo — trigonometar 178 — kota 190 — kota 155 — selo Križ — kota 160 — selo Zupić, a glavne položaje u užoj zoni odbrane na linijama: kota 119 — bezimeni visovi kod Svetog Benedikta i Sveti Nikola — ko-

⁸⁵³ Unska grupa divizije (23, 28, i 45) likvidirala je sva uporišta u dolini Une: Kostajnicu, Dubicu, Dobrljin, Bosanski Novi, ovladala Sunjom. Na redu je Petrinja. Forsirala je Kupu i vodila borbu za Sisak. Zbornik, tom XI, knj. 2, str. 460.

⁸⁵⁴ Osim ostalih snaga, Petrinju su branili i dijelovi 4. ustaško-domobranske divizije. Arhiv VII, sig. br. 17—9—1, k. 136.

ta 110 — Cirov brijeg — Sveti Rok — Sveto Trojstvo (trigonometar 183) — istočne padine kosa kod sela Novog Selišta (zaključno).

Stab divizije je odlučio da Petrinju napadne iz dva pravca. Dvadeset prva brigada će, kao desna kolona, izvesti glavni udar duž ceste i željezničke pruge, preko jakih taktičkih objekata Generalovog brda, Svetog Nikole i Svetog Benedikta ka željezničkoj stanici i centru grada. Lijeva kolona, Sedamnaesta brigada, koju će podržati jedan tenk, napadaće u zahvatu Cirovo brdo — Sveti Rok Sveto Trojstvo. Dvadeset peta brodska brigada će na desnom krilu presjeći saobraćajnicu Petrinja — Sisak kod Maščenica, i kontrolisaće pribrežje Kupe. Učestvovaće i u slamanju šire odbrane Petrinje u rejonu sela Cepeliša.

Neprijateljski predstražni položaji su brzo savladani. Napadalo se iz pokreta, bez većih promjena, u dva ešelona, radi održavanja i potpomaganja napada. U prvom ešelonu su Drugi i Treći bataljon, jer Prvi još nije pristigao. Napadnim kolonama je neprijatelj sa otpornih tačaka, pružio jači otpor, a one su bile međusobno povezane rovovima i saobraćajnicama, na užoj i široj periferiji grada, u kombinaciji sa sistemom žičanih i minskih prepreka kojima je bio opasan grad.

Pošto su otkrivene neprijateljeve utvrđene tačke, otvorena je snažna artiljerijska vatra na njih, a u 13 časova je izveden odlučan napad. U početku je postignut uspjeh: čete su se uklinile u neprijateljsku odbranu. Zauzet je položaj Sveti Nikola — Mrzlo Polje. Čvrsto držeći neke otporne tačke, neprijatelj je usporio napredovanje Drugog bataljona, koji je bio na težištu napada. S njim su bili komandant brigade Subara i član štaba Puba,⁸⁵⁵ koji će naći rješenje da se brže savlada neprijateljev otpor. On, međutim, odlučno brani neke otporne tačke ne bi li spriječio prelazak naših snaga preko Kupe. Brigadu podržava baterija topova i minobacača, koji ubitačnom vatrom uništavaju neprijateljeve otporne tačke. Naše jedinice, u četinim i vodnim kolonama, zaobilaze tačke otpora ne bi li što dublje prodrle, neprijatelja odsjekle od Kupe i opkolile ga.

Jedna četa Prvog bataljona dobija zadatak da sa istočne strane što prije izbije na most i spriječi neprijatelja

⁸⁵⁵ Stjepan Cerjan je po rasformiranju 3. bataljona otišao na dužnost u političko-propagandni odsjek brigade (9. 4. 1945. godine).

da preko njega pređe i potom ga poruši. U isto vrijeme bataljon iz Sedamnaeste brigade sa dijelovima Banijskog odreda napada ka mostu sa zapadne strane. Prilazi mostu. Sedamnaesta brigada snažno tuče iz svih oružja i oruđa, ali to ometa četu Prvog bataljona da nastupa. U 16 časova je zauzet most, i time je neprijateljska odbrana narušena.

Naše jedinice su iskoristile težak neprijatelj ev položaj da izvedu snažan juriš i potpuno razbiju njegovu spoljnu odbranu. Vode se kratkotrajne, ali oštre ulične borbe. Upotrebljena je i brigadna rezerva i brzo su zauzeti željeznička stanica i jedini most preko Kupe. Neprijatelj nije imao vremena da ga digne u vazduh iako ga je bio pripremio za miniranje.

Dobro sadjejestvo između jedinica što su izvodile napad i s jedinicama odvojenih za podršku, a i dobro neposredno komandovanje jedinicama, doprinijeli su te je neprijatelj relativno brzo savladan i onemogućen da izvuče svoje osnovne snage, pa je svaki otpor prestao oko 18. časova. Bio je prinuđen da se probija preko rijeke, kod sela Slanaca. Velik broj neprijateljskih vojnika se podavio u nabujaloj Kupi, a poginulo je 65 i zarobljeno 146. Zaplinjeno je 56 pušaka, četiri puškomitraljeza, jedan automat, dva motocikla i mnogo ratne opreme koja je bila ostala u gradu. Mnogo pušaka i drugog oružja je opajalo na položajima. To je sada za brigadu bio balast.

Iz brigade je poginulo pet i ranjeno 16 drugova. Poginuo je komandir čete potporučnik Milutin Vučković,⁸⁵⁶ iz Bebrina kod Nove Gradiške, a teško je ranjen komandir prve čete Prvog bataljona potporučnik Nedeljko Mačvanin, iz Ostrova kraj Vinkovaca⁸⁵⁷ ali je ubrzo podlijegao ranama. Bio je omiljen kao drug i starješina. Ranjeni su i zastavnik Miroslav Jović, Krsta Mudrić, komandir čete, vodnik Stevo Drašner, vodnik Glavina Mate i desetar Gvozden Stevanović.⁸⁵⁸

U borbi za Petrinju je, zahvaljujući umješnom rukovođenju, postignut dobar uspjeh uz relativno male gubitke, a bitka je dobijena lakše nego što se u prvi mah

⁸⁵⁶ Spisak poginulih i ranjenih starješina i boraca 21. brigade. Arhiv VII, sig. br. 16—64/1, k. 1139.

⁸⁵⁷ pogrešno je napisano u knjigi 17. udarne brigade, str. 246, objašnjenje 607, da je poginuo kao komandir čete 17. brigade.

⁸⁵⁸ Spisak poginulih i ranjenih, Arhiv sig. br. 16—65/1, k. 1139.

očekivalo. Razbijeni i demoralisani neprijatelj na lijevoj obali Kupe nije pružao otpor, već se povlačio prema Velikoj Gorici i Zagrebu. Tako je ostvarena pretpostavka za preduzimanje operacija za konačno oslobođenje Zagreba.

PRAVAC ZAGREB

Cim je svanulo 5. 5. 1945. godine brigada je krenula preko Dužica i Lekenika i maršovala 30 kilometara ne sukobivši se s neprijateljem. Izbila je na saobraćajnicu Sisak — Zagreb. Ispred Lekenika su neprijateljske predstražne jedinice pružile slabiji otpor, ali su se povukle ka Velikoj Gorici.

"Lijevo, preko Vukomiričkih Gorica, nastupale su Sedamnaesta i Dvadeset peta brigada i čistile te krajeve od razbijenih neprijateljskih grupa.

Neprijatelj⁸⁵⁹ jačine oko 2.000 ljudi — Nijemaca i ustaša — brani južne prilaze Zagrebu. Ojačan je sa tri tenka i nešto artiljerije. Organizovao se za odbranu u nekoliko uzastopnih linija. Prva takva linija je išla pravcem Rakitovec — Turopolje — Buševac — Ogulinac — Kravarsko, a prihvatni položaji su bili sela Mraclin i Vukovina. Ta je linija bila djelomično utvrđena, za šta je angažovano civilno stanovništvo. Slijedeća linija se pružala pravcem Kurilovac — Novo Čiče — Velika Gorica. Neposredna odbrana periferije grada bila je na liniji: Mičevac — Velika Mlaka — Hrašća — Odra — Čehi Botinac — Blato. To je bio mostobran za ulazak u Zagreb s juga. Za neposrednu odbranu mostova — putničkog i željezničkog — (u selu Remetincu) bili su određeni tenkovi, artiljerija i nešto pješadije.

Komandant Dvadeset osme divizije izdao je usmjenu zapovijest komandantu Dvadeset prve brigade da nastavi da goni neprijatelja i napada na otporne tačke u naseljima Lekeniku, Buševcu, Mrcalinu, Vukovju, Velikoj Gorici, da što prije izbije na lijevu obalu Save, zauzme mostove i spriječi da budu porušeni. Nastaviće se dejstva kroz južni dio Zagreba. Opšti pravac nastupanja je — saobraćajnicom Sisak — Velika Gorica — Zagreb.⁸⁶⁰

⁸⁵⁹ Te trupe su bile pod komandom generala Gustovića, komandanta ustaške divizije. Zbornik, tom XI, knj. 2, dok. 90.

⁸⁶⁰ Operativni dnevnik 21. udarne brigade štabu 28. udarne divizije. Arhiv VII, sig. br. 8—1/1, k. 1139.

Pošto je razbila slabije snage u Lekeniku, brigada je počela da nastupa u dvije kolone: Drugi i Treći bataljon, sa dijelovima za ojačanje, pravcem Peščenica — Ogulinac — Buševac, a Prvi, desno, nastupajući u zahvatu željezničke pruge, koja je porušena, a i svi objekti na njoj. Zbog toga je bataljonu otežano kretanje i sporije je napredovao. Četa što je bila u prethodnici razbila je slabije neprijateljske dijelove na željezničkoj stanici Peščenica, k. 103 ispred sela Buševac zaustavljeni su naši prednji dijelovi, jer se neprijatelj organizovano brani. On vodi borbu za vrijeme, jer bi s padom tih uporišta bile ugrožene njegove snage u rejonu Kravarskog koje su se izvlačile u pravcu Velike Gorice.

Glavne snage Prvog bataljona napadaju na Turopolje, a jedna četa preduzima pritisak vatrom na Buševac.⁸⁶¹ Snažnim naletom s juga i manevrom snaga preko Novog Sela ka koti 106 radi odsijecanja tog uporišta, neprijatelj se provukao i u paničnom neredu povukao ka Mraclinu. Njega goni Drugi bataljon.

Neprijatelj je želio da na položajima Mraclin — Rakovac zaustavi naše snage koje su brzo napredovale dok se njegove snage ne izvuku na pravcu Kravarskog, koje su gonile jedinice Sedamnaeste brigade. Naše prednje dijelove, koji su se bili uklinili u neprijateljsku odbranu, neprijatelj je protivnapadom odbacio. U toku napada su njegove rezerve tri puta prelazile u protivnapad. Umorni borci, iscrpljeni dugim marševima i neprekidnim borbama, uložili su krajnji napor toga dana, izveli zaobilazni manevar pravcem Lazi — Obrež i izbili u zapadni dio sela. Na taj način je ugrožen neprijateljev desni bok i kada je pao mrak on je iskoristio priliku i povukao se ka Velikoj Gorici. U tom, posljednjem jurišu pribjegao je lukavstvu: podigao je bijelu zastavu i zamjenik komesara treće čete Ranko Zolić uputio se k njemu misleći da će se predati. Lakše su ga ranili i zarobili.⁸⁶² Tako je probijena i posljednja bolja neprijateljeva organizovana odbrana prema Zagrebu.

⁸⁶¹ Operativni izvještaj za maj 1945. godine štaba 21. udarne brigade štabu 28. divizije. Arhiv VII, sig. br. 1—2, k. 1139.

⁸⁶² To je bio posljednji zarobljenik iz 21. brigade. Nijemci su ga vodili sa sobom do Celja, odakle je uspio da pobjegne. Poslije 5 dana je došao u Zagreb, u sastav brigade. Zapisao u listu „Naš Papuk“ Zeljko Cerjan.

Neprijatelju su 63 vojnika poginula, 16 zarobljeno i nepoznat broj je ranjen. Iz brigade je poginuo vodnik Duro Brkić. To je i posljednji njen starješina koji je poginuo, a izginuli su i borci Sreten Budimirović i Milutin Mihajlović, mlađi vodnik Stjepan Kurtić i desetari Petar Arsenović i Anton Pristavnik.

Brigada je zanoćila na tim položajima, ali je već 7. 5. 1945. u dva časa poslije ponoći nastavila nastupanje, da bi se već te noći približila neprijatelju u Velikoj Gorici i u svitanje ga napala. Ojačana je sa tri tenka i baterijom topova.

Komandant divizije želio je da pojača silinu udara i tempo napredovanja. Odlučeno je da se nastupa po bataljonskim kolonama. Prvi će ići pravcem Vukovina — Novo Ciče — Čički Gaj — Pleso, i izvede obuhvat Gorice sa istoka, Drugi saobraćajnicom Vukovina — Mala i Velika Gorica, Treći Kurilovec — Ovčarnica — Hrašće.

U svom nastupanju Prvi bataljon je naišao na prepreke i minska polja oko aerodroma Kuriloveca, gdje se dugo zadržao. Zato je komandant odlučio da ponovo izbije na saobraćajnicu sjeverno od Velike Gorice, u rejonu groblja i kote 108. Time je neprijatelj u Velikoj Gorici doveden u okruženje. Ubrzo je Velika Gorica zauzeta i nastupanje je nastavljeno. Ispred linije Velika Mlaka — Irašće — Odra neprijatelj je pružio otpor. Neprijateljska artiljerija je otvorila vatru po borbenom poretku brigade. Mali zastoje. Organizuje se napad, a pošto su na saobraćajnici sva tri bataljona, štab brigade je odlučio da precizno odredi bataljonima zadatke, pravce napada, sve do izbijanja u južni dio Zagreba.

Prvi bataljon, sa tri tenka i jednim samohotkom, nastupa u zahvatu ceste Hrašće — kota 116 — Otočec — Remetinec — most na Savi. Treći bataljon, kao srednja kolona, u zahvatu pruge pravcem: Buzin — Vragovići — Kajzerica — željeznički most na Savi, a potom prodire Savskom cestom u centar grada. Drugi bataljon, kao desnokrilna kolona, na spoju sa Četrdeset petom divizijom, nastupa pravcem Velika Mlaka — kota 111 — Hrelić — Zdelarek — Bundeč, zatim prelazi Šavu i nastupa ka centru grada s Trećim bataljonom.

U večernjim satima su borci doznali preko Radio-Beograda da je Njemačka kapitulirala. Bili su umorni,

ali su dali sebi oduška, došao je toliko željeni trenutak. Admiral Denic, vrhovni komandant njemačke vojske, izdao je zapovijest njemačkim snagama da bezuslovno obustave borbu.⁸⁶³ Upućen je zahtjev svim komandantima njemačkih snaga na području Hrvatske i svim komandantima njemačkih jedinica da obustave otpor. Rok za predaju njemačkih trupa je bio 8. 5. 1945. godine do devet časova.⁸⁶⁴

Za saveznike će rat u Evropi biti završen, ali za NOLV Jugoslavije neće, već će se produžiti do 15. 5. 1945. godine. Njemačke snage će na svaki način nastojati da pređu u Austriju i predaju se Englezima i Amerikancima.

Osvanuo je sunčan 8. 5. 1945. godine. Brigada je u svanuće nastavila nastupanje radi razbijanja neprijatelja na prilazima Zagrebu i spasavanju. mostova od dizanja u vazduh. Jedinice Prve armije vrše snažan pritisak sa istočne strane radi zauzimanja Zagreba.⁸⁶⁵

Lijepo se vide obrisi Zagreba. Lica boraca su ozarena. Radost i veselje.

Kreće se u posljednji juriš. Neprijatelj ne pruža ozbiljniji otpor. Nastupa se u četnim kolonama. Padne ovdje-ondje poneka artiljerijska granata. Na tenkovima su komandant divizije, komandant brigade i njegov zamjenik. Neprijatelj tuče naše tenkove. Od jedne granate sva trojica su lakše ranjeni, kao i komandir izviđačke čete poručnik Stevan Margetić.

Prvi bataljon se, s tenkovima, približava mostovima. U 11.30 časova prednji dijelovi prelaze most. U isto vrijeme mostu se približava veća grupa ustaša. Mi smo u zabludi: mislimo da su to neke naše jedinice. Dolazi do žestoke borbe izbliza. Neprijatelj je razbijen, a most zauzet. Uništen je neprijateljev tenk u rejonu Srednjaki, s onu stranu mosta. Bataljon je organizovao mostobran i omogućio ostalim jedinicama da brzo prelaze. Cijela brigada je već u 14 časova ušla u Zagreb, a za njom i jedinice Četrdeset pete divizije, drugim pravcem. Kroz grad

⁸⁶³ Zbornik, tom XI, knj. 1, dok. 136, str. 716, obj. 26.

⁸⁶⁴ Zbornik, tom XI, knj. 1, dok. 116, str. 623, tekst ultimatumu 1. armije.

⁸⁶⁵ Zapovijest štaba 1. armije potčinjenim divizijama od 7. 5. 1945. za oslobođenje Zagreba. Zbornik, tom XI, knj. 1, dok. 117, str. 624—629.

se prolazilo bez otpora. Zarobljeno je 50 neprijateljskih vojnika, a mrtve i ranjene nije niko brojao.⁸⁶⁸

U isto vrijeme Drugi bataljon izbija kao desnokrilna kolona na lijevu obalu Save, u selo Bundek, gdje su bili uređaji zagrebačkog radio-predajnika. Kapetan Jure Devčić, komesar Drugog bataljona, naredio je tehničarima da puste u rad odašiljače, a potom je javio svijetu da su jedinice Dvadeset prve slavonske udarne brigade Dvadeset osme udarne divizije ušle u Zagreb.

Ovladavši mostovima na Savi i držeći ih čvrsto Dvadeset prva slavonska udarna brigada je kao prva jedinica Jugoslovenske armije ušla u Zagreb.⁸⁶⁷ Čistila je ulice od neprijatelja i ovdje-ondje nailazila na ponekog neprijateljskog vojnika ili na manje grupe na koje su upućivali građani.

Brzo nastupanje jedinica Druge armije s juga imalo je dalekosežne posljedice na držanje neprijatelja. On je bio primoran da se brzo i bez otpora izvlači iz Zagreba na sjever. Jedinice Prve armije, koje su nastupale sa istoka i sjevera ka Zagrebu, ulazile su u Zagreb lako jer neprijatelja nigdje nije bilo.⁸⁶⁸

Posljednjeg dana rata poginuli su borci Slavko Dragičević, Jelisav Ilić, Borivoje Marinić i Živojin Mašić, a

⁸⁶⁶ Borba za oslobođenje Zagreba, putničkog i željezničkog mosta na Savi, štab 21. brigade. Arhiv VII, sig. br. 8—1/1, k. 1139.

⁸⁶⁷ Poslije borbe koja je trajala cijelu noć, tri naše divizije (1. i 6. proleterska i 21. udarna divizija JA) razbivši neprijatelja počele su ulaziti jutros u 4 časa u Zagreb. Neprijatelj nastavlja otpor samo u manjim grupama. Peko (general-potpukovnik), komandant 1. armije (Peko Dapčević) 9. 5. 1945. u 6.55 časova. Zbornik, tom XI, knj. 1, dok. 136.

⁸⁶⁸ Posrijem svojim operativnim izvještajima jedinice 1. armije su 9. 5. 1945. godine ulazile u Zagreb ovim redom: u 6 časova 48. makedonska divizija, u 7 časova 21. 'srpska, u 3 časa 6. proleterska, u 11 časova 1. proleterska, a 11, 32. i 33. divizija su djelstvovale sjeverno od Zagreba. Zbornik, tom XI, knj. 1, dok. 118, 131, 132, 133 i 138. Arhiv VII, sig. br. 19—1/3, k. 1008, i 6—2/1, k. 254. U operativnom izvještaju 1. armije o operacijama za Zagreb se kaže: „Neposredno prije zauzeća Zagreba 10. korpus (Zagrebački) stavljen je pod komandu naše armije, te pri zauzeću grada ima zadatak da preko Sljemena izvrši napad sa sjeverne strane na grad Zagreb, koordinirajući napad sa 1. i 6. proleterskom divizijom. Ova operacija je uspjela jer je našim jedinicama pošlo za rukom da unište ostatke 41. njemačke divizije u sjevernim predgrađima Zagreba." Deseti zagrebački korpus i brigada KNOJ-a od 10. 5. 1945. određene su za održavanje reda u Zagrebu. Arhiv VII, sig. br. 40—1/1, k. 557.

među 16 ranjenih boraca i rukovodilaca bili su zastavnik Ivan Omerza i Ivan Zert, vodnik Martin, Kraljevac i Milan Crnković, desetar Radojica Erić, a ispred Velike Gorice desetari Ivan Dereš i Zivorad Jović.

U završnim operacijama je ubijeno 215. ranjeno 350 i zarobljeno 295 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 15 puškomitraljeza, 171 pušaka, 32 automata, devet flakova, 28.000 metaka za flakove, 80.000 metaka za puške, tri kamiona, 12 motocikla, dva osobna automobila i 200 tona brašna. Uništen je jedan tenk.

Gubici brigade u završnim operacijama su 22 borca poginula, 53 ranjena i jedan zarobljen.

Moral brigade je na visini. Njen štab ističe Treći bataljon za primjer zbog umješnosti i manevarske sposobnosti u gonjenju neprijatelja, a posebno se pohvaljuje prvoborac i komandir čete poručnik Joco Radivojević Jole, koji je pod kišom rafala jurišao na čelu svoje čete i zaplijenio kamione sa dva flaka i dosta ratne opreme.

Rezultati u gonjenju neprijatelja možda su mogli biti i bolji da su naše jedinice izvodile manevar presijecajući neprijateljeve saobraćajnice i da su odsijecali i uništavali grupe. Neprijatelj je gonjen frontalno i nabacivan na saobraćajnicu, što je on iskoristio za izvlačenje žive sile. Iscrpljeni od dugih marševa, naši bataljoni nisu mogli biti još pokretljiviji da bi tako prohodnim putevima i terenom izbijali ispred neprijatelja. Zbog toga nisu formirani posebni odredi za gonjenje, već su taj zadatak izvršavale sve naše čete i svi bataljoni, i to nije promijenilo suštinu stvari. Velika želja za pobjedom da se što prije stigne u Zagreb, i grad spasi od mogućeg razaranja potisnula je sve teškoće u zasjenak.

Po završetku velikog posla cijela zemlja je odahnula i slavila pobjedu, a Vrhovni komandant je odao priznanje ratnicima Druge armije 10. maja 1945. godine:

„U teškim borbama sa jakim neprijateljskim snagama u vremenu od 28. aprila do 8. maja 1945. godine, na području između rijeka Une i Kupe i, kasnije, između Save i Krke, jedinice naše 2. armije slomile su čitav sistem neprijateljske odbrane i oslobodile mjesta: Bosanski Novi, Dobrljin, Bosansku i Hrvatsku Kostajnicu. Ozalj, Karlovac, Jastrebarsko, Veliku Goricu, Metliku, Samobor, Krško i veliki broj drugih mjesta.

U ovim borbama neprijatelj je pretrpio velike gubitke u ljudstvu i materijalu.

Za izvojevanje ovih pobjeda, pohvaljujem jedinice Druge armije pod komandom general-lajtanta Koče Popovića, general-majora Radovana Vukanovića, general-majora Ljube Vučkovića i pukovnika Blaže Lompara.

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove pobjede."

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
J. B. TITO

T;,. ..&:;•.

i ' IV' !'

Az ••